

Kyvadlo a my

Sledovat kulturu, umění, literaturu v historickém vývoji znamená prodírat se houštinou toho, čemu se tradičně říká **kulturní epochy** nebo – subtilněji – **umělecké slohy**. Bylo by fajn najít v jejich vzájemných vztazích nějaký **system**, abychom se v tom všem alespoň trochu vyznali, ale existuje vůbec něco takového? A jestliže ano, odkud začít?

Tak to zkusme třeba takhle: Podívejme se do interiérů dvou významných českých chrámových staveb: do augustiniánského kláštera v Třeboni (14. století) a do kostela na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou (18. století). Snadno zjistíme, že ačkoli obě stavby dělí stovky let, mají leccos společného: na první pohled si všimneme hojného využívání lomeného oblouku v klenbě. První stavba náleží do slohu gotiky, pro niž je takový oblouk typický; druhá památka je postavena ve slohu barokním, ale jako by se architekti obou objektů shodovali v uměleckém vkusu, nebo dokonce v náhledu na svět.

Jiný příklad:

Portál kostela svatého Michaela (1614) v Branné na Šumpersku je vybudován v renesančním slohu, ale má společné tvarosloví s průčelím klasicistního Stavovského divadla (1783) v Praze a je jasné, že obě stavby jsou inspirovány starověkou antikou, konkrétně řeckými chrámy.

Chceme-li nějaký názorný doklad toho, oč v takovýchle srovnáních běží, podívejme se na proslulou vatikánskou fresku *Athénská škola* od **Rafaela Santiho**. Slavný italský renesanční umělec namaloval na **počátku 16. století** výjev z fiktivní filozofické školy, kde vidíme slavné starořecké filozofy s atributy nebo v pozicích, které výstižnou zkratkou ilustrují jejich názory.

V ústředním bodě fresky spolu v dialogu krácejí **Platón a Aristotelés**.

Platón byl přesvědčen, že základ veškerého světa tvoří *ideje* – předobrazy (pravzory) – všech pozemských věcí. Smyslově vnímatelný (empirický) svět se tedy skládá z nedokonalých odrazů těchto idejí (všechny stromy na světě jsou oslabeným odrazem ideje dokonalého stromu). Ideje jsou božského původu, věčné, dokonalé, nehmotné a do našeho vědomí pronikají v okamžiku našeho zrození. Celý náš život je tedy založen na snaze se těmto idejím co nejvíce přiblížit, byť splynout s nimi samozřejmě není možné (nikdo z nás není božsky dokonalý). Jeden příklad za všechny: idea *dobry* se projevuje jako *svědomí*: aniž by nás to někdo nějak zvlášť učil, odmalička víme, co je dobré a co špatné, co se smí a co se nesmí. Prostor idejí je *nadmyslový* a uvědomujeme si jej *intuitivně*. Naše **poznání** tedy směřuje *seshora dolů*: od idejí *v nás* ke smyslově vnímanému světu *kolem nás*. Ke skutečnému proniknutí do světa idejí ovšem potřebujeme čisté, filozofické vědění.

Platónův polemický žák **Aristotelés** viděl tuto problematiku opačně. Podle Aristotela *ideje* jsou obsaženy **ve věcech samých** a člověk se k jejich poznání propracovává *skrze smyslovou zkušenost* (empirii). Naše **poznání** tedy směřuje **zezdola nahoru**: od jednotlivostí *kolem nás* k proniknutí ideje do našeho vědomí. Jedině tím, že ve svém životě vnímáme velké množství stromů, jsme schopni na základě jejich *rozumového (racionálního) zkoumání* a porovnávání dospět k poznání ideje dokonalého stromu.

V **Rafaelově podání** každý z obou filozofů ukazuje tam, kde podle jeho mínění ideje existují: Platón vzhůru (k božskému nebi) a Aristotelés šikmo před sebe dolů (k pozemskému světu).

A právě tyto **dva postoje, platónský a aristotelický**, představují **dva základní lidské přístupy ke světu**, dvě základní odpovědi na otázku po podstatě světa a po místě člověka v něm (někdy se tu používá pojem *základní filozofická otázka*). Jinými slovy, každý z nás je ve svém životě – aniž bychom si to nějak zvlášť uvědomovali, spíše platonikem, či spíše aristotelikem (přičemž samozřejmě není vyloučeno, že v průběhu života tuto názorovou pozici změníme).

Zpátky k našim architektonickým příkladům: je tedy jasné, že tvůrci třeboňského kláštera a zelenohorského kostela na takovou otázku odpovídali shodně, stejně jako se v tomto bodě shodují tvůrci druhé dvojice staveb. Proto můžeme vztah mezi platónským a aristotelickým pohledem využít jako základní vodítko pro **orientaci ve světě dějin kultury a umění** (rozumí se, že především v euroamerické oblasti).

Tím nejnápadnějším, čím se jednotlivé umělecké slohy od sebe liší, je **vztah ke klasické antice**, tedy k té, která je spojována s počátky **demokracie** (vlády lidu), ať už jde o athénskou demokracii nebo o římskou republiku.

Jinými slovy, veškeré umění můžeme rozdělit do dvou proudů, jejichž základní charakteristiky jsou tyto:

Umění "klasické":	Umění "antiklasické":
Charakteristiky:	
uměřená, střdmá	extrémistická, exaltovaná
usiluje o vznešený klid, rovnováhu, typičnost	usiluje o dostižení krajní pozice, krajního afektu, výjimečnosti, individuality
řád	mimo-řádnost
"dostředivá"	"odstředivá"
rozum	cit
Primární a určující jsou:	
věci viditelné a na nich jsou závislé věci nadmyslového světa	věci nadmyslového světa a na nich jsou závislé věci viditelné
Preferováno je:	
pozemské	nebeské

Převedeno a rozšířeno do filozofických a společensko-politických souvislostí to vypadá takto:

Umění "klasické" ("aristotelské"):	Umění "antiklasické" ("platónské"):
Svět je v úplnosti spíše předvídatelný a poznatelný	Svět je v úplnosti spíše nepoznatelný
Svět je tady a teď	Existuje transcendentní rozměr světa
Společnost je řízena spíše demokraticky	Společnost je řízena elitami
Osobnosti jsou především produktem společenských vztahů	Osobnosti stojí mimo společnost
Náboženství jako výtvar lidské společnosti	Bůh jako nejvyšší skutečnost
Lidé mohou být pány svého osudu	Člověk je konfrontován s boží vůlí či s nezměnitelným osudem
Objektivizace	Subjektivizace
Typizace a běžný život	Individualizace a výlučnost
Člověk si vytrvalým úsilím podmaňuje přírodu	Nedotčená příroda jako boží obraz nebo jako azyl před úpadkovou společností
Technooptimismus	Obrat k rytířským ideálům středověku
Láska jako vytrvalý zápas se společenskými konvencemi	Láska jako trýznivá touha po nedosažitelném ideálu
Autentický jazyk s charakterizační funkcí	Esteticky náročný, artistní jazyk
Konkrétní vyjadřování	Výrazná úloha metafor a zejména symbolů
Spíše politická levice	Spíše politická pravice

